

Алег ЛОЙКА

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ І НАРОДНАЯ ПАЭЗІЯ

Кнігу «Максім Багдановіч і народная паэзія» Міколы Грынчыка дачытваеш з пачуццём задавальнення: можа і не з усімі вывадамі ў ёй чытач згодзіцца, але абыхавым да яе не астанецца. Шмат прычын для гэтага. Нават цяжка сказаць, якая галоўная. Можа таму, што творчасць Багдановіча — вельмі яркая старонка беларускай паэзіі і кожнае новае слова аб ёй не можа не зацікавіць. Можа таму, што адносіны даследчыка да паэта не панегірычныя, а пры ўсёй іх добразычлівасці стрыманыя і засяроджаныя; любоў даследчыка да паэзіі спалучаецца ў кнізе з сапраўды навуковым яе асэнсаваннем. Ёсць і іншыя прычыны.

У нашым літаратуразнаўстве дасюль яшчэ не было «вузка» спецыяльнага даследавання, якое б асвятляла вельмі важную праблему ўзаемаадносін арыгінальнай літаратуры і фальклору. А гэтая праблема асабліва цікавая, бо, як вядома, на працягу ўсяго XIX — пачатку XX стагоддзяў спецыфічнай рысай развіцця новай беларускай літаратуры была якраз яе сувязь з фальклорам.

Зусім слухна гаворыць аўтар, што ва ўмовах дарэвалюцыйнай Беларусі фальклор «разам з сацыяльнай рэчаіснасцю з'яўляўся невычэрпнай крыніцай узбагачэння грамадскіх імпульсаў мастацтва, дзейным сродкам выяўлення народных ідэалаў ічасця і свабоды», што «зварот перадавых пісьменнікаў да народнай творчасці быў прадиктованы ўмовамі барацьбы за нацыянальную самабытнасць беларускай літаратуры, за яе поўную ізаляцыю ад рэакцыйных дэкадэнцкіх уплываў і наследаванняў,

за набліжэнне мастацкай творчасці да жывых крыніц сацыяльнай рэчаіснасці». На канкрэтным аналізе ўсёй спадчыны Максіма Багдановіча — яго паэзіі, прозы і крытычных прац — Грынчык пераканаўча даказвае, што іменна ў рэчышчы гэтых тэндэнцый ішоў складаны працэс узаемааднання творчасці паэта з традыцыямі фальклору.

Разглядаючы народную творчасць як адзін з жыццёвых вытокаў паэзіі Багдановіча, Грынчык аспрэчвае сцверджанні тых крытыкаў, якія яшчэ і сёння паўтараюць думку, што ў беларускую паэзію Багдановіч ішоў ад кнігі, пад уплывам так званых «габінетных заняткаў». «У выніку, — зазначае даследчык, — неабгрунтавана і незаслужана прыніжаецца пазнавальная вартасць усёй творчасці паэта». Сапраўдныя вытокі творчасці Максіма Багдановіча «арганічна звязаны з народным жыццём і тымі грамадскімі падзеямі, што азнаменавалі сабою пачатак нашага стагоддзя».

Палемічны пафас у кнізе нарастае кожны раз, калі даследчык пачынае гаворку пра «блытаніну» вакол паэзіі Багдановіча, якая дагэтуль перашкаджае асобным крытыкам глянуць на яго паэзію без агаворак — рэверансаў перад ценьмі тых, хто абвясчаў паэта сімвалістам, імпрэсіяністам, фармалістам і інш. Колькі адвольнага, часам проста недарэчнага гаварылася пра тыя раннія вершы Багдановіча, дзе выкарыстаны рад міфалагічных вобразаў беларускага фальклору!

Мікола Грынчык зусім справядліва сцвярджае, што «нельга атоесамліваць міфалагізм прыродапісальных вершаў Багдановіча з міфатворчасцю тагачасных рускіх сімвалістаў. Тут не толькі розныя, але нават супроцьлеглыя сты-

Мікола Грынчык. Максім Багдановіч і народная паэзія. Дзяржаўнае выдавецтва БССР, Мінск, 1963.

мулы самога звароту да народнай міфалогіі. Калі ў Багдановіча гэта выяўленне пачатковых, хай сабе няспелых пошукаў шляхоў да паглыблення народнасці сваіх твораў, збліжэння іх з вуснай творчасцю народа і прыдання ім свайго нацыянальнага каларыту, то ў сімвалістаў, наадварот, гэта шлях да містыфікацыі літаратуры, адрыву яе ад жыццёвых інтарэсаў народа».

Не згаджаецца Грынчык і з сучаснымі даследчыкамі творчасці Багдановіча Б. Корманам, Л. Сагаравым, якія спрабуюць тлумачыць міфалагізм Багдановіча як свядомае выяўленне адмоўных адносін маладога паэта да тагачаснай сацыяльнай рэчаіснасці. Ён падкрэслівае, што «ідэйна-эстэтычны сэнс гэтага міфалагізму можна акрэсліць як пачатковае і яшчэ ў многім няспелае імкненне маладога паэта прыдаць сваім раннім, пераважна пейзажным вершам своеасаблівы беларускі фальклорна-рамантычны характар». Традыцыйныя міфалагічныя вобразы ў маладога Багдановіча выступаюць у ролі своеасаблівага мастацкага прыёму. Ён «выразна ўсведамляе ўмоўнасць і абмежаванасць фальклорнай вобразнасці, адчувае ўсю ілюзорнасць старажытнай фантастыкі. Такое выкарыстанне фальклорнага матэрыялу ні ў якой меры не пярэчыць прынцыпам і метадам рэалістычнага мастацтва і не можа разглядацца як праяўленне сімвалічных уплываў на маладога паэта».

Прынцыпова істотным у рабоце з'яўляецца тое, што даследчык, аналізуючы фалькларыстычныя элементы паэзіі Багдановіча, спыняецца на ўсёй творчасці паэта ўвогуле, а не толькі на творах, якія выяўляюць тую ці іншую залежнасць ад фальклору. Такі падыход прывёў даследчыка да думкі, што міфалагічная традыцыя не магла поўнасна рэалізаваць усіх тых ідэйна-творчых задач, якія былі ўжо вылучаны, напрыклад, у вершы «Мае песні».

Аўтарскае напаўненне міфалагічных вобразаў актуальным сацыяльна-палітычным зместам даследчык ставіць у залежнасць ад творчай вучобы паэта ў Янкі Купалы. Аспрэчваць гэта не прыходзіцца, але, нам здаецца, больш правільна было б гаварыць тут пра ўзаемазалежнасць паэтаў. Максім Багдановіч ужо сваімі першымі вершамі, якія зразумеў і падтрымаў Янка Купала, засведчыў сваю цікавасць да міфалагічных вобразаў. Пасля гэтага большую цікавасць да іх выказаў і Янка Купала шырокай інтэрпрэтацыйнай адкрытага раней Багдановічам.

Падагульняючы свае назіранні над раннімі вершамі Багдановіча, даследчык зазначае, што «працэс засваення фальклорнай паэтыкі на гэтым этапе знаходзіцца яшчэ ў зародковым стане». У далейшым увага паэта да яе зменіцца.

Чым гэта будзе выклікана? Як складаецца аўтарская канцэпцыя фалькларыстычных пошукаў Багдановіча?

Даследчык паказвае, як паэт засяроджвае сваю ўвагу на адлюстраванні інтымных перажыванняў і настройў простага чалавека з народа, як «спрабуе абрысаваць на фальклорнай аснове некаторыя рысы нацыянальнага характару беларуса, яго псіхалогію, унутраны свет, своеасаблівае ўспрыманне рэчаіснасці». У гэтай сувязі паэт і пачынае абапірацца на вобразы, матывы і паэтыку народнай песні, дбаючы цяпер ужо не так пра «беларускасць» каларыту вершаў і не толькі пра паглыбленне грамадскай значымасці твора, але і пра яго пашырэнне, даступнасць шырокім масам народа. Такім чынам, заключае аўтар, праблема суадносін літаратуры і фальклору была «выведзена за рамкі знешніх сюжэтна-вобразных запазычанняў і пастаўлена на шырокую творчую аснову».

У другім раздзеле кнігі — «3 пазіцыі народнай эстэтыкі» — аўтар развівае свае думкі ў сувязі з цікавым аналізам ідэйнага зместу цыклу вершаў «Старая Беларусь», у сувязі з раскрыццём поглядаў Багдановіча на ролю і месца мастацтва і мастака ў грамадстве, на ўзаемаадносіны ў народным светапоглядзе этыкі і эстэтыкі, на антынародную тэорыю «арыстакратычнага паходжання» фальклору — поглядаў, якія былі выказаны пісьменнікам у вершах і асабліва ў апавяданні «Апокрыф», у артыкулах пра беларускую, рускую, украінскую літаратуры, пра народныя казкі, прыпеўкі і інш.

У трэцім, заключным раздзеле кнігі аўтар, зноў вяртаючыся да высвятлення ўзаемаадносін элементаў фальклору з паэзіяй Багдановіча, заявляе сваю канцэпцыю фалькларыстычных пошукаў паэта.

Новым этапам у эвалюцыі фалькларызму Багдановіча даследчык лічыць вершы так званага «беларускага складу», што рыхтаваліся для зборніка «На ціхім Дунаю». Перажыванні лірычнага героя гэтых вершаў асветлены значна глыбей і больш шматгранна, бо падаюцца не вузка-інтымна, як у цыкле «Згукі бацькаўшчыны», а разгортваюцца на фоне разнастайных жыццёвых з'яў.

Яшчэ адзін крок Максіма Багдановіча па шляху паглыблення рэалізму і народнасці — у звароце паэта да эпічных пластоў фальклору, у выкарыстанні іх спачатку для стварэння яскравых малюнкаў народнага побыту і звычаяў, а пасля — для паэтызацыі гераічнага характару.

Вылучэнне ў рабоце чатырох асноўных этапаў у фалькларыстычных пошуках Багдановіча нам здаецца зусім

слухным і аб'ектыўна правільным. Неаспрэчна ўспрымаем мы і вывады аўтара аб тым, што эвалюцыя мастацкага фалькларызму ў творах Багдановіча ішла ў напрамку ўсё шырэйшага адлюстравання народнага жыцця. Пераканаўча паказвае даследчык, што кожны этап у стаўленні Багдановіча да фальклору звязаны з пэўнымі зрухамі ў светапоглядзе паэта.

Для аўтара манаграфіі фалькларыстычныя пошукі Багдановіча — гэта ад этапа да этапа рух наперад і толькі наперад. Гаворачы яго словамі, самы **спелы** этап быў чацвёрты, а кожны з этапаў быў не інакш як больш плённы. І, такім чынам, больш плённымі для Багдановіча аказваюцца вершы так звананага «беларускага складу», напісаныя пасля «Слуцкіх ткачых», раманса «Зорка Венера», а вяршыняй дасягненняў мастацкага фалькларызму паэта — паэма «Максім і Магдалена» і апакрыфічна-баладны твор «Страцім-лебедзь».

Але сцвярджаць такое, на нашу думку, значыць бянтэжыць зацікаўленага чытача, бо сам аўтар у другім раздзеле работы вельмі слушна адзначыў, што, засвойваючы лепшыя дасягненні беларускай літаратуры ў галіне мастацкага фалькларызму, Багдановіч напярэдадні трэцяга этапу сваіх фалькларыстычных пошукаў пачынаў «ўсведамляць, што працэс гэты не аднабаковы: пісьменнікі павінны не толькі выкарыстоўваць ідэйныя і мастацкія багацці фальклору, але і апрацоўваць іх згодна са сваёй творчай індывідуальнасцю з тым, **каб узбагачанымі вяртаць назад народу**» (падкрэслена мною. — А. Л.).

Прааналізаваўшы цыкл вершаў «На ціхім Дунаю», Грынчык робіць вывад, што ў ім «адчуваецца глыбокае засваенне фальклорнай паэтыкі, умелае яе спалучэнне з асабістымі творчымі схільнасцямі пісьменніка. Падагульняючы разгляд верша «Як Базыль у паходзе канаў», ён таксама вылучае думку, што «творчыя адносіны да фальклорных крыніц дапамаглі Багдановічу напоўніць традыцыйныя вобразы і матывы новым актуальным ідэалагічным зместам».

У сапраўднасці гэта далёка не так: ні вершы цыкла «На ціхім Дунаю», ні верш «Як Базыль у паходзе канаў» не знаходзяцца на тым узроўні, куды іх ставіць даследчык. Так, у іх ёсць майстэрскае выкарыстанне паэтыкі беларускай народнай песні; яны раскрываюць пэўны новы змест, але раскрываюць, як гэта паказвае і даследчык, выключна сродкамі народнапесеннай паэтыкі, праз яе традыцыйныя вобразы, матывы, спосабы, прыёмы; і за імі, як ні глядзі, не ўбачыш «асабістых творчых схільнасцей пісьменніка», не ўбачыш яго асабістасці: былі б у нас толькі гэтыя вершы паэта — не было б у нас Максіма Багдановіча. У названых вершах, па сут-

насці, амаль нічога няма ад творчай індывідуальнасці Багдановіча, апрача яго шчырага імкнення і гэтымі вершамі служыць народу, і гэтымі вершамі пракладаць шлях у будучае паэзіі. Яны вернуты народу мала чым узбагачаныя і па гэтай прычыне ніяк не з'яўляюцца крокам наперад у параўнанні са «Слуцкімі ткачыхамі» і «Зоркай Венерай». Нам здаецца, што, калі б даследчык зірнуў больш шырока на вершы, сабраныя, напрыклад, у зборніку «Вянок» у нізках «Думы», «Вольныя думы», калі б ён прааналізаваў вершы з нізкі «У зачараваным царстве», дык куды лепш уявіў бы творчую індывідуальнасць Багдановіча і тады наўрад ці стаў бы сцвярджаць, што схільнасці гэтай індывідуальнасці адчуваюцца ў нізцы «На ціхім Дунаю».

Вершы Багдановіча так звананага «беларускага складу» ў фалькларыстычных пошуках паэта нам уяўляюцца калі не крокам назад, то крокам убок. Пра гэта, па сутнасці, гаворыць і аўтар манаграфіі, калі, аналізуючы артыкул «Забыты шлях», зазначае, што «сам працэс збліжэння літаратуры з фальклорам» ён «трактую ў звужаным плане засваення пераважна знешніх рыс народнай песні і яе паэтыкі».

І ўвогуле нам здаецца, што аб завершенасці поглядаў Багдановіча на ўзаемаадносіны маладой тады беларускай паэзіі і народнай творчасці гаварыць не прыходзіцца. Фалькларыстычныя пошукі Багдановіча спыніла заўчасная смерць. Вершы ж яго 1916—1917 гадоў («Маладыя гады», «Набягае яно», «Пагоня») з'яўляюцца сведчаннем пераадольвання паэтам яго вузкастылістычнага захаплення фальклорам.

Такія творы Багдановіча, як «Мушкетэраўшкі і камарык — насаты тварык», «Максім і Магдалена», «Страцім-лебедзь», хутчэй за ўсё можна прыняць за класічны ўзор стылізатарства Багдановіча пад традыцыйна-народны стыль. І з-за гэтай стылізацыі бачыцца нам сёння Багдановіч — чалавек пошукаў, эрудыт і патрыёт, руплівы працаўнік, тонкі ювелір паэзіі, чалавек вялікага паэтычнага густу, але мы не бачым у гэтых творах найвышэйшых дасягненняў фалькларыстычных пошукаў Максіма Багдановіча.

Як руская паэзія не пайшла ўслед за складам вядомай лермантаўскай «Песні пра купца Калашнікава», так і беларуская паэзія не магла пайсці ў далейшым сваім развіцці за стылем паэмы «Максім і Магдалена». Пайшла ж яна ўслед іменна за формай такіх вершаў, як «Слуцкія ткачыхі», «Маладыя гады», «Зорка Венера», у якіх традыцыйна народнае арганічна злілося з багаццем духоўнага жыцця паэта, з высокамай-

стэрскай артыстычнасцю, пачэрапнутаі з традыцый класічнай паэзіі іншых народаў.

На жаль, не ў тэарэтычных абгрунтаваннях прыйшоў Багдановіч да сцверджання думак аб неабходнасці арганічнага спалучэння традыцыйна народнага і класічнага. Ён прыйшоў да іх як практык. Як тэарэтык ён марыў аб нейкіх «чыста» беларускіх вершах, і мы разумеем гэты патрыятызм Багдановіча як чалавека, якому выпала на долю сцвярджаць у барацьбе з чарнасоценцамі і шавіністамі, што ёсць бе-

ларуская мова, што ёй даступны вяршыні, дасягнутыя паэзіяй іншых народаў, што ў яе ёсць паэтычныя традыцыі зусім самабытныя...

Сапраўды складаны быў шлях фалькларыстычных пошукаў Максіма Багдановіча — класіка беларускай дарэвалюцыйнай паэзіі. Манаграфія Міколы Грынчыка, узяўшы іх у цэнтр увагі, праклала першую глыбокую баразну ў іх вывучэнні. І хоць у асобных момантах можна часам не згаджацца з аўтарам, кніга ў цэлым выклікае пачуццё задавальнення.